

1979

mitianus en de as van Hadrianus zijn mogelijk eveneens gevonden op oude nederzettingsterreinen. Aardewerkvondsten, die men over het algemeen (veelvuldig) op oude woongronden in het Kromme Rijngebied pleegt aan te treffen, zijn van deze terreinen (nog) niet bekend.

Noten

- 1) Topografische kaart 39A, Culemborg, coördinaten 146.58-444.52 (midden van het stuk).
- 2) Determinatie J. H. Evers (nr. 3) en C. A. Kalee (nrs. 1, 2 en 4).
- 3) Van Tent 1976, blz. 66, afb. 10.
- 4) Jongkees 1961, blz. 88. De munt is sterk gesleten; alleen het portret en waarschijnlijk het cijfer XVI zijn te herkennen.
- 5) Kalee 1977.
- 6) Bogaers 1970. Van twee andere munten, een doorboorde as van Caligula en een follis van Constantinus I, is de vindplaats onzeker.
- 7) Van Tent 1970.

Literatuur

Bogaers, J. E., 1970. Cothen. *Nieuwsbulletin KNOB, Archeologisch Nieuws*, blz. *83.

- Brunsting, H., 1937. Het grafveld onder Hees bij Nijmegen. Een bijdrage tot de kennis van Ulpia Noviomagus. Amsterdam.
- Dragendorff, H., 1895. Terra sigillata. *Bonner Jahrbücher* 96, blz. 18-155.
- Jongkees, J. H., 1961. Serrati in de Keizertijd. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 48, blz. 87-89.
- Kalee, C. A., 1977. Een sestertius van Trajanus uit Werkhoven. *Westerbeem* XXVI, blz. 134-135.
- RIC = H. Mattingly, E. A. Sydenham, 1923. *The Roman Imperial Coinage*. Londen, Vol. I: Augustus tot Vitellius.
- Stuart, P., 1962. Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, suppl. op XLIII.
- Tent, W. J. van, 1970. Cothen. *Nieuwsbulletin KNOB, Archeologisch Nieuws*, blz. *151.
- Tent, W. J. van, 1976. Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1970-1971. *Maandblad Oud-Utrecht* 49, blz. 59-74.

Archeologisch Instituut van de
Rijksuniversiteit,
Domplein 24,
3512 JE Utrecht

Archeologisch onderzoek in de oudste polder van Poortugaal

N. L. van Dinther

Inleiding

In de jaren 1164-1170 werd het westelijk deel van het eiland IJsselmonde geteisterd door rivier- en zee-overstromingen, die dit gehele gebied voor bewoning verloren deed gaan¹).

Op bewoningssporen daterend van de late IJzertijd tot in het midden van de 12de eeuw werd een stevig kleidek afgezet²).

Na enige jaren van rust werd weer overwogen het verloren gebied te gaan (her)bedijken.

Het is aan te nemen dat het gebied in het

bezit was van de graven van Holland en dat voorname lieden uit hun omgeving min of meer uitgenodigd werden het gebied in (her)bedijking te nemen en het daarna als allodium of wel eigen goed te behouden. Op 21 januari 1199 zien we dan ook graaf Dirk VII en gravin Aleyd, land onder Peydrech gelegen, ter bedijking uitgeven aan Biggo en zijn kleinzoon, waaruit het latere Rhoon, aan Poortugaal grenzend, zou ontstaan³). In het jaar 1201 deelt dezelfde graaf Dirk VII samen met Hugo, heer van Voorne, in een oorkonde mede, dat Wouter van Egmond en Antonius van Gelmen,

ten behoefte van het zieleheil van henzelf, van hun beide vrouwen Mabili en Heilwif en van Hugonis de Isselmunde, het land Albrandswaard schenken aan de kerk van Sinte Marie te Ter Doest in West-Vlaanderen⁴). In Hugo van IJsselmonde mag dan gezien worden de vader van de echtgenotes van beide schenkers en de oorspronkelijke bezitter van Albrandswaard, dat zowel aan Poortugaal als aan Rhoon grenst.

Een uitgifte-oorkonde tot de (her)bedijking van Poortugaals oudste polder is niet bewaard gebleven. Zoals hierna zal blijken, werd omstreeks 1180 een begin gemaakt met de bedijking van een gebied van circa 90 ha door een lid van het geslacht dat zich later naar een ander bezit „van Putten” gaat noemen. In het midden van de nieuwe polder ontstond een bestuurscentrum, waarin een oorspronkelijke zetel van de heren van Putten, vermoede-

lijk verwant met de geslachten Persijn⁵) en Voorne, gezocht mag worden.

Een oorkonde van 5 december 1216 betreffende de bevestiging van een gift van gravin Aleyd, dan weduwe van graaf Dirk VII, vermeldt onder de getuigen Johannis de Putthen⁶). In juli 1246 gaf Nicolaes van Putten aan de bovengenoemde abdij Ter Doest het visrecht in Albrandswaard, welke schenking op 30 september 1248 door de bisschop van Utrecht onder zijn bescherming werd genomen⁷), zodat dit gebied grenzend aan de oudste Poortugaalse polder dan eveneens in het bezit blijkt te zijn van het geslacht van Putten.

De parochie Poortugaal treffen we pas aan in 1276 wanneer een bijdrage aan de kruistochttienden van 25 schelling wordt verantwoord^{8a}).

De oudste polder

Tot aan de overstromingsperiode 1164-1170 is het landschap waarschijnlijk niet bedijkt geweest en is het nog een gorzen-

1. *Poortugaalse Dijkwal gezien vanaf de Hofweg oostwaarts (foto N. L. van Dinther).*

landschap. Eerst omstreeks 1180 werd een aanvang gemaakt met de bedijking, die rond 1200 zijn voltooiing bereikte. Deze polder werd dan in het noorden begrensd door de Poortugaalse Dijkwal^{8b}), (zie afb. 1), in het oosten door de Molendijk, in het zuiden door de Welhoeksedijk en in het westen door de Duifhuisweg, overgaand in de Pernisserweg en aldus een gebied omvattend van circa 90 ha.

In het centrum van de polder was een natuurlijke afwatering aanwezig in de vorm van een kreek, die vanuit de Waal komt en ter hoogte van het dorp Poortugaal noordwaarts stroomde. Deze kreek heeft een prehistorische oorsprong en is tot in de 18de eeuw nog als een brede sloot aanwezig geweest. Het is deze kreek die voor het ontstaan van de bewoningsactiviteiten in de polder een belangrijke rol heeft gespeeld. De hoge oeverwallen boden gelegenheid tot het stichten van boerderijen, het dorp en, ter plaatse van een lus in deze kreek, tot de bouw van een bestuurscentrum met een kerk gelegen op de plaats van de vroeg-middeleeuwse hof.

De naam van deze kreek „De Breede Vliet” is ons bekend uit zeker een tweetal bronnen. In het cartularium van het klooster Nieuwlicht bij Utrecht wordt in 1395 melding gemaakt van de schenking van o.a. 3 gemet land genaamd Hoehcopwerve, gelegen aan de Breede Vliet en van 1 gemet, 2 lijn 85 roe land aan de Breede Vliet⁹). In de blaffaard van de zogenaamde memorielanden van Poortugaal¹⁰) lezen we in memorie nr. 10 dat: Jan Boot Olertsz. en Zuet zijn vrouw „drie ende een halff lijne lants geleegeen aen de Breede Vliet daer Scilman Jansz. aengelant is ...” ter memorie geven. In memorie nr. 38 staat: „Cornelis Olertsz. zaliger gedachten staet dese memorie op een gemet lants leggende aen de Breede Vliet rayende voorraen lancks de Sluiseweg...”. Niet alle memories zijn gedateerd, de oudste is van 1422 en de jongste van 1536. De oude oeverwallen van de Breede Vliet zijn heden nog goed te herkennen in het beloop van de huidige

Dorpsstraat, Kerkstraat, Achterweg en Hofweg.

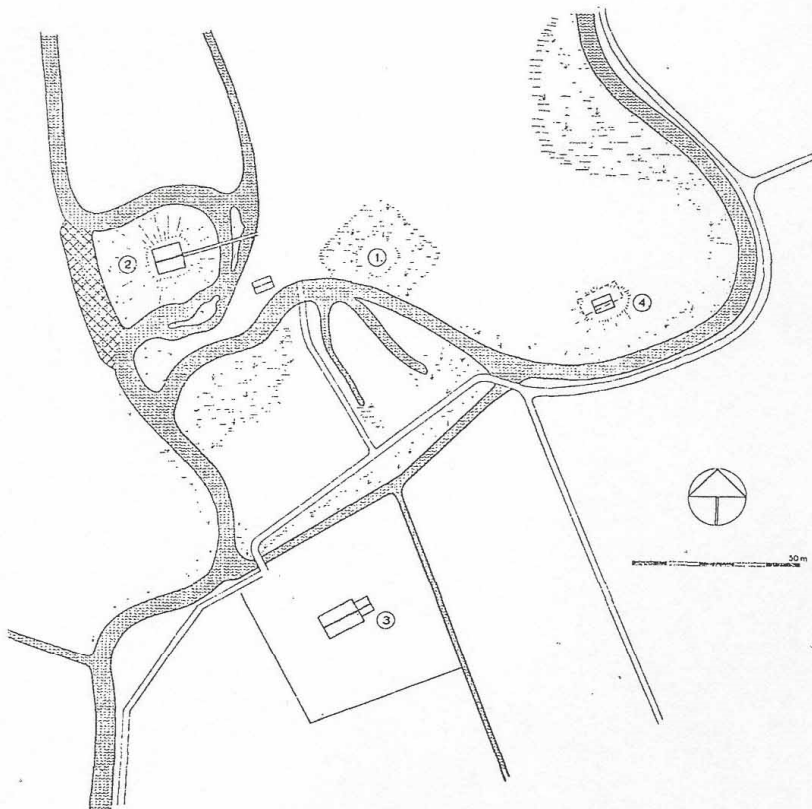
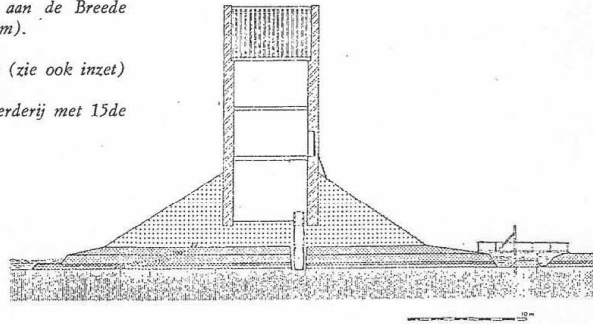
Het grootste gedeelte van de polder, namelijk 2/3 gedeelte, was in het bezit van de heer van Putten. In het zuiden van de polder lagen 5 vrije hofsteden en tegen de zuidelijkste begrenzing, de Welhoeksedijk en de oeverwal van de daar in de Waal uitlopende kreek de Breede Vliet, thans de Dorpsstraat, woonden de mensen zonder eigen landbezit en op deze plaats werd dan ook het dorp Poortugaal gevormd. Aanvankelijk zal met het eigen bezit van de heer van Putten, circa 60 ha, vanuit het bestuurscentrum een agrarisch bedrijf uitgeoefend zijn, doch na het verplaatsen van het bestuurscentrum in de jaren 1304-1311, na de bouw van het kasteel Valckesteijn en de verdwijning van de „motte”, zal het land in pacht gegeven zijn aan de 5 vrije hofsteden die samen reeds de overige 30 ha bezaten. Het areaal van deze hofsteden werd vergroot tot circa 18 ha hetgeen juist genoeg zal zijn geweest voor de ontwikkeling van een economisch rendabel boerenbedrijf.

Het archeologisch onderzoek

In een bocht van de Breede Vliet, ter plaatse van de huidige kerk aan de Groene Kruisweg, woonden reeds sedert de late IJzertijd mensen. Na de overstromingsperiodes tot circa 1170 werd op het overstromingsdek, nog voor de bedijking geheel voltooid was, weer gewoond¹¹).

Op de noordelijke oeverwal, de buitenbocht van de Breede Vliet werd een terreintje van ongeveer 8 x 8 m omgracht, een niet al te groot terrein maar toch belangrijk genoeg voor het stichten van het bestuurlijk centrum. Aangenomen mag worden dat het gebouwtje dat hierop verrees een houten toren van ongeveer 5 x 5 m geweest zal zijn (zie afb. 2). Lang zal de toren er niet gestaan hebben en zal de behoefte ontstaan zijn aan een solider en voor die tijd moderner gebouw van steen, staand op een kunstmatig opgeworpen heuvel, een zogenaamde „motte”. Het

2. Het bestuurscentrum aan de Breede Vliet (tek. G. H. Stam).
1. houten toren
  2. motte met toren (zie ook inzet)
  3. bakstenen kerk
  4. 14de eeuwse boerderij met 15de eeuwse kelder.

grachtje werd gedempt bij de sloping van de toren. Het in die gracht gevonden aardewerk geeft een vrij nauwkeurige datering. Het oudste materiaal bestaat uit kogelpotfragmenten en stamt uit de 12de eeuw, terwijl het jongste materiaal afkomstig is van kannen uit Andenne uit omstreeks 1220.

Uit deze periode dateert een, in een meander van de Breede Vliet gelegen zogenaamde schapenstalle, herkenbaar aan de vele fosfaatsporen in de bodem. Het was een verhoogd terreintje dat uitermate geschikt leek voor de nieuwbouwplannen. Allereerst werd de meander doorgegraven en de grond gebruikt voor het opwerpen van een motte. Omdat deze grond niet voldoende was werd van een terrein ten zuiden van de meander en aan de overkant van de Breede Vliet gelegen de verder benodigde grond aangevoerd (zie afb. 2). De doorgegraven meander vormde tezamen met de kreek een natuurlijke gracht rondom het terreintje.

De stenen toren had uitwendig een omvang van circa 7 x 8 m en was opgetrokken van baksteen, groot 29/29,5 x 13,5/14,5 x 7/8 cm. In de toren bevond zich een houten waterput gemaakt van twee op elkaar geplaatste vaten, elk 1,85 m hoog. Op het tweede vat was een gemetselde ring aangebracht ter hoogte van de bodem van de kelder en ongeveer een halve meter hoger dan de bovenrand van de houten put. Daar de onderkant van de put zich op het maaiveld bevond lag de bodem van de kelder op een hoogte van circa 3,20 m. De hoogte van de kelder kan worden aangenomen op ongeveer 5 tot 5,5 m, de vloer van de hoofdverdieping op circa 1,5 m boven de top van de motte, zodat de hoogte van de motte berekend kan worden op circa 7 m (3,20 + 5,50 - 1,50), gerekend vanaf het oorspronkelijke maaiveld. De motte had aan de teen een diameter van gemiddeld 24 m (zie afb. 2 inzet).

Een bouwkundig succes kan de toren op de motte niet zijn geweest, want de muren werden gefundeerd op de nieuw opgewor-

pen motte zodat vanaf het ontstaan van de toren verzakkingen zullen zijn gaan optreden. Omstreeks 1300 werd deze toren dan ook weer gesloopt en ook hier gaf de gracht weer aardewerkmateriaal prijs voor de datering. Andenne-kannen typerend voor het eerste kwart van de 13de eeuw behoren tot het oudste materiaal, terwijl materiaal jonger dan omstreeks 1300 niet voorkomt.

Gelijktijdig met de houten toren werd een houten kerk gebouwd, bestaande uit een eenbeukig schip, groot 5,75 x 11,5 m en een rechthoekig koor van 4 x 4 m. Ook dit kerkje werd omstreeks 1220 vervangen door een stenen kerkje van iets grotere omvang; het werd als het ware om de houten kerk heen gebouwd.

Na de verplaatsing van het bestuurscentrum naar het in de jaren 1304-1311 door heer Nicolaes III van Putten gebouwde kasteel Valckesteyn, zal de periode ingegaan zijn waarbij de landen in pacht gegeven zijn aan de eigenaren van de eerder genoemde 5 hofsteden, welke nu nader bekeken zullen worden.

Alvorens tot deze bespreking over te gaan dient nog melding gemaakt te worden van een boerderij die bij de hof en de kerk gelegen was (zie afb. 2). Het betreft een tegen het einde van de 14de eeuw verdwenen stenen boerderij, die eveneens om bouwkundige redenen gesloopt werd. Bij de bouw heeft men niet geweten dat de westgevel gebouwd werd op een omstreeks 1300 gedempte kreek en na verloop van tijd scheurde deze gevel van de boerderij af en dit betekende het einde van het gebouw. In de rentmeestersrekening van de heren van Putten van 1379 komt de boerderij nog voor met als eigenaar Jacob Storm, doch in 1395 wordt nog slechts het land vermeld met nu als eigenaar heer Jan van der Burch en wordt dan omschreven als „die gheleghen sijn bider kerke van Portegale”¹²).

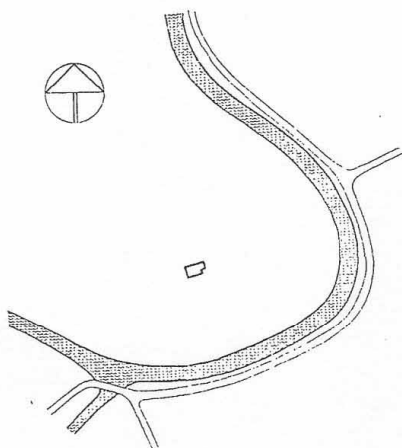
In de buurt van bovengenoemde boerderij hebben voorheen twee elkaar opvolgende houten huizen gestaan, gebouwd in de

13de eeuw. Na de verdwijning van deze houten huizen werd het terrein verhoogd en werd er een stenen huis gebouwd van baksteen (formaal 17,5 x 8,8 x 4 cm) met een keldertje groot 3,40 x 5,65 m. Het huis zelf zal groter geweest zijn (zie afb. 3) en in het laatst van de 14de eeuw gebouwd zijn; de kelder dateert uit een latere fase en is uit de 15de eeuw. Het ziet er naar uit dat dit huis heeft gediend als vervanging van het hierboven beschreven ingestorte huis.

Het verrichten van een „klein” onderzoek kan zinvol zijn omdat het resultaat als een klein stukje van een legpuzzel gebruikt kan worden ter oplossing van het groter geheel, in dit geval het ontstaan van de oudste polder van Poortugaal omstreeks 1180 zoals reeds meerdere malen werd betoogd¹³).

Van de 5 hofsteden is in 1960 een terrein onderzocht waar in 1867 een boerderij „De Oude Stee”, ook wel genoemd „De Hooge Werf”, werd gesloopt (zie afb. 4). Het terrein lag op de oostelijke oeverwal van de Breede Vliet, en wordt thans be-

3. Plattegrond boerderij met 15de eeuwse kelder (tek. G. H. Stam).

grensd door de bebouwing tussen de Kerkstraat en Koninginnelaan. Het onderzochte terrein vertoonde een bewoning op het maaiveld sedert het einde van de 12de eeuw. Het onderzoek in 1972 aan de boerderij, gelegen aan de Achterweg 15, thans in gebruik door de dienst Gemeentewerken van Poortugaal (zie afb. 4), betrof een bebouwing liggend op een lage woonheuvel, gelegen op de westelijke oeverwal van de Breede Vliet. Het gebouw zelf dateert uit het laatst van de 19de eeuw. In 1963 werd echter bij het graven van een ventilatiekoker voor de aardappelbewaarploots een drinkbekertje aangetroffen gemaakt van verschaald materiaal en te dateren omstreeks 1300. Een ter plaatse van de vondst in 1972 gemaakte sleuf liet een interessant profiel zien. De oudste bewoning bleek plaatsgevonden te hebben op het niveau van de oeverwal op ongeveer 0,66 m beneden N.A.P. Ter voorkoming van het drassig worden van het erf heeft men enige malen schone grond opgebracht, die in het profiel herkenbaar was als modderbandjes. Een verhoging tot 0,26 m boven N.A.P. vond in éénmaal plaats in het laatste kwart van de 14de eeuw. Gesteld mag worden dat hier ter plaatse in de 13de eeuw op het maaiveld gewoond werd en dat het opwerpen van een zogenaamde woonheuvel in het einde van de 14de eeuw plaats gevonden heeft.

In 1975 vond een onderzoek plaats aan de Achterweg, ten zuiden van de hiervoor onderzochte vindplaats (zie afb. 4), op een terrein waar een reeds zeer lang geleden verdwenen hofstad gelegen was en waarvan de resten vermoedelijk vooral liggen onder het huidige parkeerterrein aldaar¹⁴). Er werden enkele scherven van een ruwwandige kan uit het laatste kwart van de 13de eeuw gevonden, alsmede fragmenten van leipannen en bakstenen uit het midden van de 14de eeuw. Onder de scherven bevinden er zich enkele die verbrand zijn. Het lijkt erop dat er sedert het einde van de 13de eeuw een boerderij

4. Oudste Poortugaalse polder (tek. G. H. Stam).

1. De Oude Stee of Hooge Werf
2. Achterweg nr. 15
3. Boerderij onder parkeerterrein Achterweg

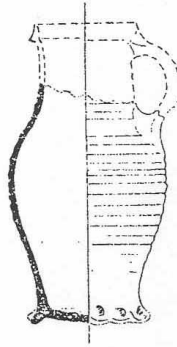
- A. Dorpsstraat nr. 66
- B. Dorpsstraat nr. 58
- C. Dorpsstraat nr. 34
- leenroerig land
- ..... grens hofland

aanwezig was, die een eeuw later afbrandde. De boerderij is waarschijnlijk kort vóór 1400 herbouwd en daarna nog gedurende een vijftig-tal jaren in gebruik geweest.

De hier besproken boerderij is een voorbeeld van het bovengestelde leenverband met de heer van Putten. In 1361 werd het huis en hofstad met 4 gemet land in leen gehouden door Sciltman Pietersz¹⁵). Omstreeks 1396 werd het leen door Sciltman Pietersz. overgedragen aan jonkvrouwe Jutte van Doernic, echtgenote van Eelyaes van den Oerde en genoemd wordt dan: „een hofstede mit enen stuc lands dair teynden aen gelegen is westwert ende is groot 3 mete 2 liin ende 71 roeden . . .”¹⁶). Wat nu opvalt is dat het huis niet meer genoemd wordt, zodat aangenomen moet worden dat het verdwenen is, hetgeen met de reeds eerder geconstateerde vondst van verbrande scherven verband kan houden.

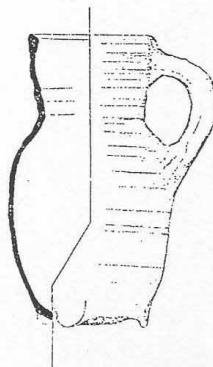
In de hiervoor vermelde overdracht van 1396 wordt de ligging nader gepreciseerd door de toevoeging dat de hofstede gelegen is „after den dorpe van Poortegael . . .”. Hieruit blijkt overduidelijk dat toen reeds sprake was van een dorp gelegen op de westelijke oeverwal van de Breede Vliet en tegen de Welhoeksedijk aan. Een tweetal kleine onderzoeken, in de jaren 1977 en 1978, in panden gelegen aan de Dorpsstraat, alsmede vondsten in deze Dorpsstraat vóór 1950 gedaan, tonen dit overigens nog eens aan.

Bij het toenmalige postkantoor, gelegen aan de Dorpsstraat nr. 66, of in de onmiddellijke omgeving, werden vóór 1950 twee kannen gevonden. Het eerste exemplaar is een groot fragment van een vroege verschraalde steenwerkkan, aan de buitenzijde bruin van kleur met oranje stippen en op de breuk donkergrijs. De buik heeft een diameter van 12 cm terwijl de bodem een diameter heeft van 9 cm. Deze kan is omstreeks 1300 te dateren (zie afb. 5). De tweede vondst leverde na restauratie

5. Verschraalde steenwerkkan, omstreeks 1300 (tek. G. H. Stam).

een complete blauwgrijze kan op met een wat uitstaande hals, draairingen, een bolle bodem met vier tenen en een rond oor. De hoogte van de kan bedraagt 20,5 cm, de diameter van de hals is 8-8,8 cm, van de buik 11,3 cm en van de bodem 8 cm. Deze kan is te dateren in de eerste helft van de 14de eeuw en wordt vooral meer zuidelijk in Zeeland aangetroffen (zie afb. 6).

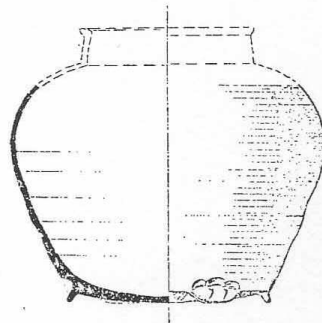
6. Blauw-grijze kan, omstreeks 1350 (tek. A. A. Arkenbout).

In het najaar van 1977 werd aan enige leden van de werkgroep „De Nieuwe Maas” de gelegenheid geboden een klein onderzoek te verrichten in het pand gelegen Dorpsstraat nr. 58. In het voorhuis werd een kleine sleuf gemaakt, doch de wel zeer enge ruimte maakte het niet goed mogelijk een redelijk profiel vast te stellen, niettemin konden verscheidene bewoningslagen worden waargenomen. Dicht bij de voorgevel kwamen op een diepte van plm. 1,90 m onder het huidige maaiveld, houten restanten van een beschoeiing te voorschijn. Op ongeveer 2,50 m uit de voorgevel in westelijke richting, dus de oude polder in, werden op een diepte van circa 0,80 m onder het huidige maaiveld een aantal scherven geborgen, die in lagen op elkaar aangetroffen werden. Deze scherven leverden na restauratie een drietal fragmenten op van voorwerpen die, gezien de aangekoekte asresten „secundair” gebruikt waren als aspotten. Tot de vondsten behoort ook een fragment van een slordig afgewerkte grote grape. De grape vertoont deuken en is gemaakt van rood aardewerk met strooiglazuur met duidelijk bewerkte poten. De grootste diameter bedraagt 21 cm. De grape is omstreeks 1400 te dateren (zie afb. 7).

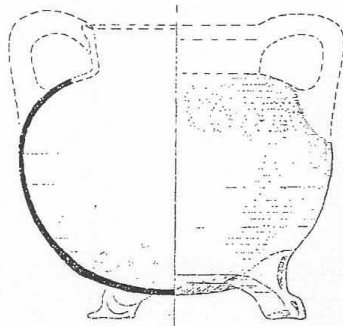
Het tweede fragment betreft een voorraadpot van rood aardewerk met een wei-

nig loodglazuur, staande op zes kleine vin-
nen. De grootste diameter bedraagt 21 cm.
De voorraadpot is omstreeks 1425 te da-
teren (zie afb. 8).

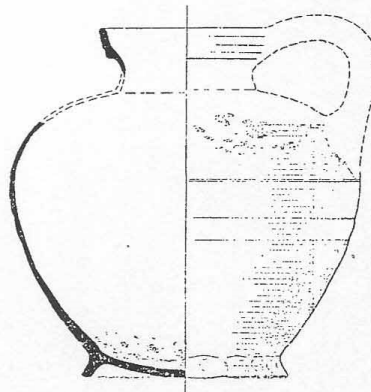

8. Voorraadpot, circa 1425 (tek. G. H. Stam).

Het derde fragment betreft een waterkan van rood aardewerk met spaarzaam loodglazuur en een aangeknede standring. De grootste diameter bedraagt 26 cm, en de diameter van de standring 15 cm. Deze waterkan is omstreeks 1450 te dateren (zie afb. 9).

7. Grape, circa 1400 (tek. G. H. Stam).

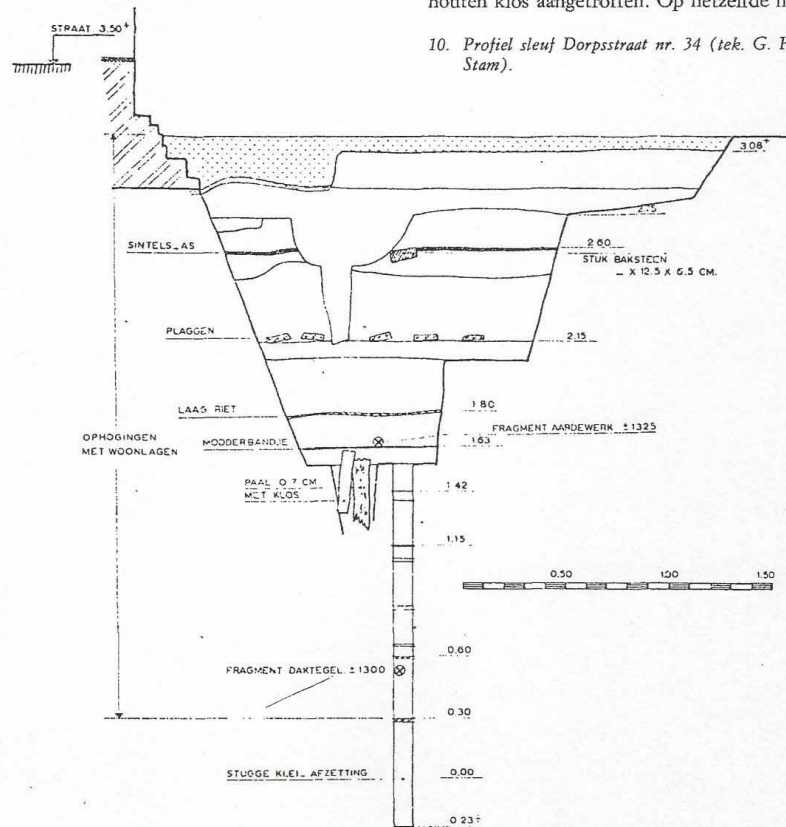
9. Waterkan, omstreeks 1450 (tek. G. H. Stam).

Eind 1978 was het mogelijk in een dijkboerderijtje gelegen aan de Dorpsstraat nr. 34 een onderzoek in te stellen, daar dit pand een drastische verbouwing moest ondergaan ten behoeve van een nieuwe bibliotheek. Het onderzoek werd uitgevoerd door de afdeling Oudheidkundig Onderzoek van de dienst Gemeentewerken van Rotterdam onder leiding van de heer G. H. Stam.

Zo dicht mogelijk vanuit de voorgevel werd een sleuf gemaakt van 3 m lengte; er werd gegraven tot op een diepte van 1,95 m onder het huidige maaiveld, 1,55 m

boven N.A.P. Daarna werd de grondboor gebruikt en werd tot op een diepte van 0,23 m boven N.A.P. of wel 3,73 m beneden het huidige maaiveld (zie afb. 10) geboord. Het oudste materiaal dat geborgen kon worden betrof een daktegel te dateren omstreeks 1300. Deze werd gevonden bij de boring op een diepte van 0,55 m boven N.A.P., direct onder een klein veenbandje liggend op 0,66 m boven N.A.P. Op de bodem van de sleuf werd op 1,63 m boven N.A.P., 1,87 m onder het huidige maaiveld, een ronde houten paal met een diameter van 7 cm en een houten klos aangetroffen. Op hetzelfde ni-

10. Profiel sleuf Dorpsstraat nr. 34 (tek. G. H. Stam).

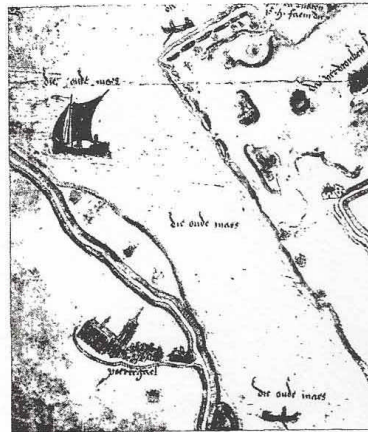

veau werd in een zwart bandje een scherp gevonden die omstreeks 1325 gedateerd kan worden, zodat het houtwerk gebruikt als beschoeiing van de dijk uit dezelfde periode zal dateren. Opmerkelijk is de overeenkomst met het gevonden houtwerk bij het onderzoekje in het pand nr. 58, aangetroffen op dezelfde diepte en aldus waarschijnlijk rond 1325 te dateren. Op een laagje grijze klei van circa 25 cm dikte werd een woonlaagje van 10 cm aangetroffen met daarboven op pluggen een laag gevlekte klei van circa 30 cm. Restanten van aardewerk in sgraffito-techniek kunnen deze laag omstreeks 1400 dateren. De bovenste woonlaag, te dateren circa 1500, lag gelijk aan de onderkant van de huidige fundering en 2,90 m plus N.A.P. of wel 0,60 m onder het huidige maaiveld.

Het vertoonde profiel laat het beeld zien van een dijkopbouw afgewisseld met bewoningslagen, die waarschijnlijk representatief geacht mag worden voor dit gedeelte van de oudste polder van Poortugaal. Op het diepste punt van de boring, werd op 0,30 m plus N.A.P. een veenbandje aangetroffen met daaronder een stugge kleilaag van een afzetting. Deze afzetting zal afkomstig zijn van de 12de-eeuwse overstromingen en dit niveau mag gezien worden als het oorspronkelijke maaiveld en onderdeel van de oeverwal van de kreek de Breede Vliet. Het maaiveld kwam omstreeks 1180 tot stand door de aanleg van de oudste ringpolder van Poortugaal, waardoor de verdere afzettingen door overstromingen tot staan gebracht werden. Dit zelfde beeld troffen we aan in het profiel in de sleuf die gemaakt werd bij het onderzoek aan de Achterweg; hier werd het maaiveld aangetroffen op 0,24 m boven N.A.P. en was een onderdeel van de oeverwal van de rivier de Waal.

Vergelijken we nu een drietal gevonden hoogten van het maaiveld op de oeverwallen van de Breede Vliet, na de aanleg van de polder.

Gaande van het zuiden naar het noorden

11. Detail kaart verdrongen land van Putten door Jasper Adriaensz. 1542.

werd bij de monding van de kreek 0,24 m boven N.A.P., bij het dorp 0,30 m boven N.A.P. en bij het Hofterrein gemiddeld 0,80 beneden N.A.P. gemeten. Het Hofterrein lag zoals uit de kaart blijkt ongeveer in het midden van de ringpolder. Door het optreden van klink van het in de ondergrond aanwezige veen, ten gevolge van het gewicht van de op het veen afgezette kleidekken, geeft dit laatste niveau een vertekend beeld. Ten tijde van de bedijking zal het maaiveld gemiddeld 0,80 tot 0,60 m beneden N.A.P. gelegen hebben, de oeverwallen van de Breede Vliet zullen in het landschap als hoogste punten aanwezig geweest zijn en aldus voor bewoning het meest in aanmerking gekomen zijn.

Bezien we het kaartje van afbeelding 4 dan kan men inderdaad concluderen, dat de Hof met de erbij behorende kerk, de genoemde 5 boerderijen en de dorpskern zich allen bevonden op deze oeverwallen.

Een kaart van Jasper Adriaensz. uit 1542 geeft het bovenstaande nog eens, zij het sterk in elkaar gedrongen en vertekend, aan (zie afb. 11)¹⁷.

Rest mij nog de heer G. H. Stam te danken voor zijn vele tekenwerk en raadgevingen.

Noten

- 1) M. K. Elisabeth Gottschalk, Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland I, de periode vóór 1400. 1971.
- 2) Voor de opgravingsverslagen van deze periode wordt verwezen naar de publikaties van de afdeling Oudheidkundig Onderzoek van de dienst Gemeentewerken Rotterdam over de jaren 1970 t/m 1972 zoals opgenomen in het Rotterdams Jaarboekje 1971 t/m 1973.
- 3) Oorkondenboek Holland en Zeeland tot in 1222, Koch I, 1970, oorkonden nrs. 62 en 233.
- 4) N. L. van Dinther, Sprokkels uit Poortugaals Historie, 1977, blz. 1/2 en 36; Koch I oorkonde nr. 251.
- 5) J. L. van der Gouw, De Ring van Putten, 1967, blz. 7/12.
- 6) Koch I oorkonde nr. 370.
- 7) Gemeente-archief Rotterdam, archief Hooge Heerlijkheid Albrandswaard, inv. nrs. 1 en 2.
- 8a) Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, archief van de Leen- en Registerkamer van de Grafelijkheid van Holland, inv. nr. 32/EL 34 fol. 13.
- 8b) Deze Portugaalse Dijkwal is nog steeds goed zichtbaar in het landschap. De watering langs de dijkzate is op sommige plaatsen circa 20 m breed geweest.
- 9) Rijksarchief in Utrecht, archieven van de kleine kapittels en kloosters inv. nr. 573 xxx, fol. 51.
- 10) J. L. van der Gouw, De blaffaard van de memorielanden van Poortugaal. *Hollandse Studien*, deel 3, blz. 77 t/m 118.
- 11) De hiervoor geraadpleegde literatuur de onder noot 2 vermelde verslagen.
- 12) A.R.A. 's-Gravenhage, archief van de heren van Putten en Strijen, inv. nr. 101 fol. 12, inv. nr. 80 fol. 15.
- 13) C. Hoek, Pernis zonder olie. *Holland*. 5, 1973, blz. 184 e.v. Sprokkels uit Poortugaals Historie, blz. 8.
- 14) Zie meergenoemde publikaties van de oudheidkundige dienst in het bijzonder die over het jaar 1975.
- 15) Archief van de heren van Putten en Strijen, inv. nr. 63 fol. 4.
- 16) Idem, inv. nr. 144 fol. 228.
- 17) A.R.A. 's-Gravenhage, kaartenverzameling, inventaris Hingman nr. 2078.

Postbus 714,
3170 AA Poortugaal

Archeologie en antropobiologie

W. R. K. Perizonius

Op 23 en 24 september 1978 organiseerde de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis ter gelegenheid van haar vierde lustrum een symposium over „Archeologie en Natuurwetenschappen”. De in overleg met de NJBG hier afgedrukte tekst is op enkele aanvullingen en wijzigingen na identiek aan de tekst van een op dat symposium gehouden lezing.

„In Leiden begon in mijn studententijd een hoogleraar in de geschiedenis zijn colleges met omstandig uit te leggen dat een historicus in zekere zin een „beunhaas”

is. Wat is namelijk het geval: of je nu economische geschiedenis, sociale geschiedenis, politieke geschiedenis, of wat voor soort geschiedenis ook beoefent, een historicus is geen econoom, geen socioloog, geen politicus, etc. Hetzelfde geldt voor de archeologie. Ook de archeoloog is in zekere zin een „beunhaas”. Geschiedenis en archeologie beogen het verleden te reconstrueren en hebben als zodanig wel degelijk een eigen vraagstelling, maar toch bestaat dat verleden zelf uit allerlei aspecten.